

ეკონომიკური პრობლემები 1930-იანი წლების ევროპასა და ამერიკაში

თორნიკე თევდორაძე
ლუკა პანაიოტი
თსუ სტუდენტები

რეზიუმე

1930-იან წლებში უკიდურესად დაიძაბა ეკონომიკური სიტუაცია ამერიკასა და ევროპაში. ამერიკა დიდმა დეპრესიამ მოიცვა, რომელსაც არც თუ მცირე გავლენა ჰქონდა ევროპასა და დანარჩენ მსოფლიოზე. ამ პერიოდში დოლარი გაუფასურდა, ბანკები დაიხურა და სიღარიბემ მოიცვა ქვეყანა, უმუშევრობამ პიკს მიაღწია. მოსახლეობაში დიდი გაჭირვება სუფევდა. (Roberts Michael, 2009). ეკონომიკურმა დეპრესიამ ამერიკაში მსგავსი პროცესები გამოიწვია ევროპაშიც. 1933 წლისთვის ქვეყანა უკვე დიდი პრობლემების წინაშე იდგა, აშშ-ს პრეზიდენტი ჰერბერტ ჰუვერი კი კვლავ არ აპირებდა თავისუფალი ბაზრის თამაშის წესებში ჩარევას. (Robbins Lionel, 2010, 10-12) ფრანკლინ დელანო რუზველტმა, შემდეგმა პრეზიდენტმა კი გაატარა «ახალი კურსი», რაც გულისხმობდა თავისუფალი ბაზრის სისტემაში ჩარევას. ეს იყო სწორედ კონსერვატიული ამერიკის მთავრობის პირველი ჩარევა თავისუფალი ბაზრის მიმდინარეობაში. საკითხის აქტუალობას ზრდის ის ფაქტიც, რომ კრიზისი მიმდინარეობდა ორ მსოფლიო ომს შორის, მოიცვა სულ მცირე ორი კონტინენტი და გამოიწვია ახალი ძვრები მსოფლიოში. ფრანკლინ რუზველტის სწორი პოლიტიკის გამო, ის იყო ერთადერთი აშშ-ს პრეზიდენტი რომელიც 2 ვადაზე მეტჯერ აირჩიეს პრეზიდენტად. (Bernanke Ben, 1983, 3-10) სხვა მრავალ მიზეზთან ერთად, შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ «ახალი კურსის» «გამო გამოვიდა აშშ გამარჯვებული მეორე მსოფლიო ომიდან და გარდაიქმნა მსოფლიო ჰეგემონ სახელმწიფოდ. საერთო ჯამში ფრიად საინტერესოა გამოვიკვლიოთ ეკონომიკური პროცესები ორ წამყვან კონტინენტზე

და შესაძლო ურთიერთკავშირი მეორე მსოფლიო ომთან.

საკვანძო სიტყვები: დიდი დეპრესია, ახალი კურსი, კრიზისი, საფონდო ბირჟა, უმუშევრობა, სიღარიბე, მიგრაცია, არჩევნები

ძირითადი ტექსტი

დიდი დეპრესია იყო მასიური გლობალური ეკონომიკური ვარდნა, რომელიც გრძელდებოდა 1929 წლიდან დაახლოებით 10 წლის განმავლობაში. მან გამოიწვია უამრავი ბანკის გაკოტრება, რეკორდული უმუშევრობა, ისევე, როგორც მთლიანი ეროვნული პროდუქტის, ინდუსტრიული წარმოების, აქციათა ბაზარზე ფასთა და ასევე პრაქტიკულად ეკონომიკის ზრდის ყველა პარამეტრის მკვეთრი ვარდნა.

1920-იან წლებში, აქციების ფასი მკვეთრად გაიზარდა, მაგრამ ეს არ იყო გასაკვირი, რადგან ოციანი წლები იყო ინოვაციების, ტექნოლოგიური განვითარებისა და ეკონომიკური ზრდის პერიოდი. ავტომობილების წარმოება ათჯერ უფრო მეტად გაიზარდა. საოჯახო მეურნეობებში ელექტრობის, ტელეფონებისა და შიდა წყალგაყვანილობის განვითარებას მოჰყვა ეკონომიკის სწრაფად განვითარება. სავარაუდოდ, ეს იყო პერიოდი, როდესაც ამერიკელების ცხოვრება ყველაზე მეტად განვითარდა სხვა პერიოდებთან შედარებით. 1920-1929 წლებში ამერიკის ეკონომიკა დაახლოებით 2-ჯერ გაიზარდა, რასაც ეწოდა «მოღრიალე ოციანები» (roaring twenties). (Murray Newton Rothbard, 2000, 56-60) ამის ფონზე ხალხმა ბანკის ვალებით დაიწყო საქონლის ყიდვა მაშინაც კი როცა გადახდის საშუალება არ ჰქონდათ, როდესაც ბაზარი დაინგრა, ინვესტორებმა ყველაფერი დაკარგეს. ბანკები დაიხურა რადგან სესხები არ იყო დაბრუნებული ბანკში.

ეკონომიკური ზრდის ფონზე აქციებით სპეკულაცია უოლ სტრიტზე პრაქტიკულად ჰობი გახდა, მოსახლეობის უმეტესობას სურდა თავისი წილი ჰქონოდა საერთაშორისო ბაზარზე, ეს უკვე პრესტიჟის საკითხად იქცა. 1929 წელს ეკონომიკა პირველად შეფერხების წინ დადგა, რადგან ბაზარი უკვე ვერ იტევდა

იმდენ პროდუქციას, რამდენსაც აწარმოებდა ქვეყანა, დაიწყო აქციების ფასის სწრაფი ვარდნა. იმის გამო, რომ აქციების უმეტესობა სესხებით იყო ნაყიდი და არც ნაღდი ფული აღარ იყო მიმოქცევაში, ასეთი აქციონერები საერთოდ გარიცხეს სა-აქციო ბაზრიდან.

ასევე დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ფერმერულ კრიზისს, რომელსაც რამდენიმე ძირითადი თავისებურება ახასიათებს. ფერმერები იძულებული იყვნენ სესხები აეღოთ საქონლის საყიდლად და ამავე დროს საქონლის წარმოების საკმაოდ დაბალი შეფასების გამო არ შეეძლოთ გადაეხადათ სესხები, ანდა დაეფარათ დანახარჯები. ეს კი თავისთავად კიდევ უფრო ბევრი ბანკის დახურვას იწვევდა. (History,2017)

დიდი დეპრესია 1929 წელს დაიწყო და 10 წლის განმავლობაში გრძელდებოდა. ამავე წლის ზაფხულამდე სიტუაცია შეძლებისდაგვარად სტაბილური იყო ამერიკაში, თუმცა ოქტომბერში მკვეთრად დაიწყო აქციების ფასის დაცემა. 1929 წლის 23 ოქტომბერს დოუ ჯონსის ფასის ინდექსი 21 დანაყოფით დაცემა, შემდეგ 6 დღეში კი ეს მაჩვენებელი 76-ს გაუტოლდა. 24 ოქტომბერს wall-street-ზე რეკორდული, 12,9 მილიონის აქციები გაიყიდა, რასაც «შავი ხუთშაბათი» ეწოდა. (Robbins Lionel, 2010) ყოველივე ეს გამოიწვია მოსახლეობის შიშმა ჩალის ფასად არ დაეკარგათ აქციები, ამიტომ გადანყვიტეს საკუთარი აქციების გაყიდვა ოქროზე ან ნაღდ ფულზე, რომელსაც შემდეგ უკვე სახლში ინახავდნენ და საშუალებას არ აძლევდნენ ფულს ეტრიალა ეკონომიკაში. უკვე 29 ოქტომბერს საფონდო ბირჟაზე 16 მილიონის აქციები გაიყიდა, ამ დღეს ეწოდა «შავი სამშაბათი». საფონდო ბირჟის კრახს თან დაერთო ბანკების ინტენსიური დახურვა. 24-29 ოქტომბერს მიმდინარე მოვლენებით შეშინებულ მოსახლეობას ბანკებიდან ანაბრები გამოჭეონდათ ნაღდი ფულისა და ოქროს სახით. 1932 წლისათვის 9 000-მდე ბანკი დაიხურა. მოსახლეობამ საკუთარი ფულის «მატრასებში» შენახვა დაიწყო, რადგან უკვე არცერთ ბანკს აღარ ენდობოდნენ, მაშინ როცა მათი ანაბარი დაზღვეულიც კი არ იყო. (Office of the Historian,2017)

ჰელბერტ ჰუვერი კი კვლავ არ აპირებდა თავისუფალ ბაზარში ჩარევას. უკიდურეს სიტუაციაში გამოყოფს მცირედ ფინანსურ დახმარებებს, თუმცა სიტუაცია კვლავ მწვავედება. მან აიძულა ღია ბანკების უმეტესობა გაეცათ უფრო მეტი სესხი, რამაც უკუშედეგი გამოიღო, რადგან ბანკებში აღარ დარჩა ნაღდი ფული მიმოქცევისათვის. სიტუაცია კონტროლს აღარ ექვემდებარებოდა. (Khanacademy, 2017) მოსახლეობის უმეტესობა უსახლკაროდ დარჩა ბანკში გადაუხდელი ვალების გამო, ამას დაერთო შიმშილობა, რაც, ერთი მხრივ, გამოწვეული იყო ფერმერული კრიზისით, როცა ფერმერებმა მოსავალი მიატოვეს, რადგან მისი აღება და შენახვა უფრო ძვირი უჯდებოდათ, ვიდრე მისგან მიღებული შემოსავალი. ამას დაერთო ე. წ «dust bowl», ეს იყო ძლიერი ქვიშიანი ქარები, რომელიც ცენტრალური ამერიკიდან სამხრეთისკენ მოძრაობდა და გზად ნებისმიერ ნათესს ანადგურებდა, ამან გამოიწვია შიდა მიგრაციებიც. ამერიკელები ცენტრალური შტატებიდან დასავლეთით ან ჩრდ. აღმოსავლეთით მიემართებოდნენ უკეთესი პირობების საძიებლად. (History, 2017) უმუშევრობამ მოიცვა ქვეყანა, 1930 წლისათვის 4 მილიონი ამერიკელი იყი დაუსაქმებელი, 1931 წლისათვის — 6, 1932-33 წლებში კი ეს მაჩვენებელი 15 მილიონს გაუტოლდა, რაც ამერიკელთა დაახლოებით მესამედს წარმოადგენდა. (Bernanke Ben, 1983).

მკვლევართა ნაწილი მიიჩნევს, რომ დიდი დეპრესია გამოწვეული იყო საფონდო ბირჟის კრახით 1929 წლის ოქტომბერში. მაგრამ ბოლო დროს, ეკონომისტთა უმრავლესობა ემხრობა მოსაზრებას, რომ საფონდო ბაზრის კრახი 1929 წელს არ ყოფილა დიდი დეპრესიის პირდაპირი მიზეზი, არამედ უფრო შედეგი, რომელმაც კატალიზატორის როლი შეასრულა და მოვლენების დრამატულ განვითარებამდე მიგვიყვანა. იმდროინდელი ეკონომიკური მონაცემების სტატისტიკის შესწავლით ნათელი ხდება დეპრესიის უფრო ღრმა მიზეზები, რომელსაც ასევე თან სდევდა ევროპის ეკონომიკური დაღმასვლა. იმის გამო რომ I მსოფლიო ომი ძირითადად ევროპის კონტინენტზე მიმდინარეობდა, ყველაზე მეტად სწორედ ევროპული ქვეყნები დაზარალ-

დნენ. მათი ეკონომიკა დაინგრა, ინფრასტრუქტურა განადგურდა, ყველაფერს თავიდან სჭირდებოდა შენება, გარდა ამისა, დიდი ომი ამერიკის შეერთებულ შტატებს არ შეხებია, ის მხოლოდ ფინანსურად ეხმარებოდა ანტი-გერმანულ კოალიციას, ევროპის ქვეყნები დიდად დამოკიდებულნი გახდნენ ამერიკის შეერთებულ შტატებზე, რაც გამოიხატებოდა 1920-21 წლებში ამერიკული სესხებით ევროპული ქვეყნებისადმი. (Clavin Patricia, 2000) 1929 წლამდე ყველაზე ცუდ მდგომარეობაში გერმანია იყო. პირველი დარტყმა სწორედ გერმანიამ მიიღო, 1930 წლისათვის 5 მილიონზე მეტი გერმანელი იყო დაუსაქმებელი, ქარხნები დაიხურა, ინვესტიციები შეჩერდა, თუმცა ეს ყველაფერი დიდხანს არ გაგრძელებულა ჰიტლერის სწორი პოლიტიკის გამო. მან ყოველი გერმანელი დაასაქმა ძირითადად საბრძოლო ტექნიკის წარმოებაში. ქვეყანამ ომისთვის მზადება დაიწყო. (Clavin Patricia, 2000) სავალალო მდგომარეობა იყო განადგურებულ ავსტრიაშიც, რომელიც დიდად იყო დამოკიდებული მეზობელ ქვეყნებზე. მიუხედავად იმისა, რომ დიდი ბრიტანეთი 1930-იან წლებში ჰეგემონის სტატუსს ინარჩუნებდა, ის უკვე ნელ-ნელა თმობდა პოზიციებს ამერიკის სასარგებლოდ. ამ დროისათვის ის დიდად იყო დამოკიდებული ამერიკის ინვესტიციებზე. 1918 წელს, ოქროს სტანდარტიდან გამოსული დიდი ბრიტანეთი 1925 წელს კვლავ შეუერთდა მდგომარეობის გამოსასწორებლად. უმუშევრობამ მოიმატა ქვეყანაში, ფუნტმა სტერლინგმა გაუფასურება დაიწყო, შესაბამისად ბრიტანულმა მთავრობამ გადაწყვიტა გადასახადები აენია იმპორტზე და ექსპორტი გაეზარდა, მიუხედავად ამისა მაინც დაძაბული სიტუაცია სუფევდა მანამ, სანამ ამერიკაში სიტუაცია არ გამოსწორდა რუზველტის პოლიტიკით. დიდმა დეპრესიამ ყველაზე ბოლოს და ყველაზე ნაკლებად საფრანგეთს დაარტყა, მართალია ფრანგული კუპიურის ფასი დაეცა მცირედით, თუმცა საფრანგეთმა შეინარჩუნა ერთიანი ეკონომიკა საკუთარი წარმოების ხარჯზე. საბოლოოდ ევროპულმა ქვეყნებმა მაშინ ამოისუნთქეს, როცა დეპრესია ნაწილობრივ დაძლეულ იქნა ამერიკაში. (Clavin Patricia, 2000)

1932 წელს აშშ-ში გაიმართა საპრეზიდენტო არჩევნები, სადაც ფრანკლინ დელანო რუზველტმა ადვილად დაამარცხა ჰელბერტ ჰუვერი. ფრანკლინ რუზველტმა, ინაუგურაციის დღიდანვე, 1933 წლის 4 მარტიდანვე დაიწყო აქტიური პოლიტიკის გატარება. 4 მარტიდან 9 მარტამდე მან გამოაცხადა საბანკო არდადეგები (banking holidays), რომელიც რეალურად 13 მარტამდე გაგრძელდა. 9 მარტს შეკრებილმა კონგრესმა მიიღო «საგანგებო საბანკო აქტი», რომლის ძალითაც რუზველტს ეძლეოდა უფლება დაეხურა ყველა ბანკი და დაეტოვებინა მხოლოდ ის, რომელიც შეძლებდა კრიზისთან გამკლავებას. ამასთანავე ის ბანკებს დაჰპირდა, რომ დაეხმარებოდა ფედერალური ბანკიდან. შესაბამისად საბანკო სისტემა შეძლებისდაგვარად მოწესრიგდა, თუმცა საჭირო იყო ამერიკელ ხალხში ნდობის ამაღლება, რაც რუზველტმა მოახერხა რადიო მიმართვებით, ე. წ «Fireplace Chats». (JOHN E. MOSER, 2013). 1933 წლის 5 აპრილს რუზველტმა გამოსცა ბრძანებულება, რომლის მიხედვითაც ყოველ მოქალაქეს უნდა ჩაეხარებინა ოქროს მონეტა, ზოდი თუ სერთიფიკატი ფედერალურ ბანკში 1 უნცია 20,67 ამერიკულ დოლარად. (History, 07.17) ამასთანავე მან აკრძალა ნაღდი ფულის, ოქროსა და ვერცხლის ექსპორტი. სწორედ ეს იყო «ახალი კურსის» დასაწყისი, რომელიც გულისხმობდა მთავრობის კონცენტრაციას სამი მიმართულებით: დახმარება, აღდგენა, რეფორმა.

მან დააარსა ფედერალური საგანგებო დახმარების ასოციაცია (FERA), რომელიც ფინანსურად ეხმარებოდა ადგილობრივ კომპანიებს გარკვეულ პროექტებში. მისივე ინიციატივით დაარსდა ასევე «Tennessee Valley Authority» (TVA), რომელიც გულისხმობდა დამბების მშენებლობას აღნიშნულ ტერიტორიაზე, რაც შესაბამისად უზრუნველყოფდა მოსახლეობის დასაქმებას, საირიგაციო სისტემის ჩამოყალიბებას, წყალმოვარდნების კონტროლსა და, რაც მთავარია, ელექტრო ენერგიის მიღებას. ის დღესაც წარმატებით ფუნქციონირებს. «ახალი კურსის» ფარგლებში შეიქმნა ასევე «სახალხო დასაქმების პროგრამაც» (WPA), რომელიც ფინანსდებოდა FERA-საგან და ითვალისწინებდა

ნებად ადგილობრივი მოსახლეობის დასაქმებას და მეორე მხრივ ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებას. კიდევ ერთი პროგრამა რომელიც შეიქმნა რუზველტის ინიციატივით იყო «დეპოზიტური დაზღვევის ფედერალური კორპორაცია» (FDIC), რომელიც ფედერალური ბანკის თანხებით აზღვევდა მოსახლეობის დეპოზიტებს, რამაც ხელი შეუწყო ბანკებისადმი ნდობის ამაღლებას. (Hardman John, 2017) შრომითი ურთიერთობების, იგივე «ვაგნერის აქტით» კი მუშებს ეძლეოდათ უფლება მუშათა გაერთიანებებში განეწიანების შესახებ და ამასთანავე ქალებს აძლევდა მუშაობის უფლებას. (FDR Presidential Library & Museum, 2017) რაც შეეხება, «სოციალური დაცვის აქტს», მისი ძალით მთავრობა აგროვებდა სოციალური დაცვის გადასახადს ყოველი დასაქმებულისგან და ითვალისწინებდა პენსიების გადახდას მოხუცებულებისა და უნარშეზღუდულთათვის. (HardmanJohn,2017)

დასკვნა

საბოლოო ჯამში, «დიდი დეპრესია» დაასრულა მეორე მსოფლიო ომმა და არა «ახალმა კურსმა», თუმცა მისი გავლენის ეფექტიც აშკარაა. აშშ-მ გერმანიისგან და შემდეგ ევროპული სახელმწიფოებისგან მიიღო დიდი შეკვეთა საბრძოლო იარაღის დასამზადებლად, რაც ორმხრივ სასარგებლო იყო ამერიკისთვის. ერთი მხრივ, ის მიიღებდა «გასამრჯელოს» იარაღის სანაცვლოდ და მეორე მხრივ გამოიყენებდა რკინასა და მეტალს, რომელიც დიდი რაოდენობით იყო დაგროვებული ამერიკის საზღვრებს შიგნით. როგორც ზემოთ აღნიშნეთ, «დიდმა დეპრესიამ» არა მხოლოდ ამერიკა მოიცვა, არამედ ევროპაც. ხელი შეუწყო საერთაშორისო სისტემის მოდიფიკაციასა და აშშ-ს ჰეგემონობის სტატუსის გაზრდას, რომელიც საბოლოოდ მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ დაიმკვიდრა. «დიდმა დეპრესიამ» ნათლად დაგვანახა კონსერვატიული პოლიტიკის უუნარობა აღმოეფხვრა კრიზისი და მოგვცა საუკეთესო მაგალითი მომავლისათვის, რომელსაც ალბათ არა მხოლოდ ამერიკა, არამედ არცერთი განვითარებული ქვეყანა არ დაუშვებს.

ლიტერატურა/ REFERENCES:

1. John e. Moser, «The Great Depression», Published 2013 by Blackwell Publishing Ltd.
2. Murray Newton Rothbard, «America's Great Depression», 2000, Fifth Edition, Mises Institute, p. 9-14, 56-60
3. Psalidopoulou Michalis, «The Great Depression in Europe: Economic Thought and Policy in a National Context», alpha bank, Historical Archives, Athens 2012. P. 129-132, 153-157.
4. Robbins Lionel, «The Great Depression», e-book publication 2010, Transaction Publishers, originally published in 1934 in New York by Macmillan Company. P.10-12
5. Bernanke Ben, «non-monetary effects of the financial crisis in the propagation of the great depression», 1983, national bureau of economic research, Massachusetts, Cambridge
6. Office of the Historian, «The Great Depression and u.S. Foreign Policy», milestones: 1921–1936, www.history.state.gov, 16.06.2017
7. Clavin Patricia, «The Great Depression in Europe», 31.09.2000, www.historytoday.com, 08.07.17.
8. Roberts Michael, «The Great Depression», 2009 published on London Progressive Journal, www.londonprogressivejournal.com, 09.06.17
9. History, «the great depression», www.history.com, 16.06.2017
10. History, «fdr takes United States off gold standard», www.history.com, 09.07.17
11. Khanacademy, «The presidency of Herbert Hoover» www.khanacademy.org 09.07.17.
12. Fdr Presidential Library & Museum, «fdr and the Wagner Act», www.fdrlibrary.org, 09.07.17
13. Hardman John, «The Great Depression and the New Deal», www.web.stanford.edu, 09.07.17.

ECONOMIC PROBLEMS IN THE 1930'S EUROPE AND AMERICA

Tornike Tevdoradze, Luka panaioti

Bachelor Students, TSU

RESUME

In the 1930s, the economic situation in the United States and Europe was extremely tense. America suffered from the great depression, which had a huge impact on Europe and the rest of the world. During this period the dollar impaired, the banks closed and the poverty covered the country, the unemployment reached its peak. The population suffered from the great hardship. (Roberts Michael, 2009). The Economical depression in America has caused similar processes in Europe as well. By 1933 the country was already facing big problems, but the US President Herbert Hoover still did not intend to interfere in the rules of the free market game. (Robbins Lionel, 2010, 10-12) Franklin Delano Roosevelt, the next president, has developed a „New Course”, which meant interfering with the free market system. This was the first intervention of the conservative US government in the process of the free market. The fact that the crisis took place between the two world wars covered at least two continents and triggered new shifts in the world, increases the importance of the issue. Because of Franklin Roosevelt's right policy, he was the only US president to be elected for more than 2 terms (Bernanke Ben, 1983, 3-10). Apart from many other reasons, it is said that the «New Course» leads the U.S. to win the World War II and transformed into the world hegemony. Overall, it is very interesting to investigate the major economic processes on the two leading continents and possible interconnections with the World War.

Key words: The Great Depression, New Deal, crisis, stock market, unemployment, poverty, migration, elections.

შპს ჟურნალი „ეკონომიკა“
მისამართი: თბილისი – 0171, მ. კოსტავას ქ. 63.
ტელ: 599 56-90-78.
economics.bpengi.com
E-mail: economica_2008@yahoo.com
E-mail: economica_1918@yahoo.com

ООО журнал «ЭКОНОМИКА»
Адрес Тбилиси - 0171, ул. М. Костава 63
Тел. 599 56-90-78
economics.bpengi.com
E-mail: economica_2008@yahoo.com
E-mail: economica_1918@yahoo.com

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
ბიზნესტექნოლოგიების, საინჟინრო ეკონომიკის,
მედიატექნოლოგიებისა და
სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტები.
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

გადაეცა ასაწყობად 5.07.2017 წ.
ხელმოწერილია დასაბეჭდად 15.07.2017 წ.
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 13,5.